

Hoop, geloof en liefde

“He thought about science, about faith, about man. He thought about how every culture, in every country, in every time, had always shared one thing. We all had the Creator.”

Dan Brown, *The Lost Symbol*

Wetenschap en geloof gaan over hetzelfde: over iets wat we niet weten. Wetenschap benadert dat onbekende gebied op rationele wijze door kennis en feiten te verzamelen en die ten opzichte van elkaar te onderzoeken door middel van veelzijdige experimenten die methodisch worden vastgelegd. Het gaat om een proefondervindelijke bewijsvoering, waarvoor vaak, zo niet altijd, een proefondervindelijk bewijs van het tegenovergestelde te vinden is. Zo kun je zeggen dat tegenover de ‘big bang’ de ‘small silence’ staat. Een explosie is in de kiem ook een implosie. Staat er tegenover een *Rapid Eye Movement* niet een *Slow Nostril Condition*? *Big science, small science, happy science, wild science.*

Geloof heeft niets proefondervindelijks. Alles wat op wetenschappelijke basis over het geloof wordt gezegd, is in feite een ontkenning van het geloof, zelfs als die erop uit is een religieuze kern van het bestaan te bewijzen. Bewijsvoering is in wezen vreemd aan het geloof. ‘Waarheid’ is in religie net zo onwillekeurig als de grootheden die daarmee in de kunst in één adem worden genoemd: het schone en het goede. Het ware, het goede en het schone zijn de eeuwenoude drie-eenheid waarover de kunst haar hoofd breekt. Het geloof overstijgt alle kennis en ieder feit. Nu is het zo dat wetenschap altijd opnieuw wenst aan te tonen dat we op het punt staan iets te ontdekken waardoor we ons wereldbeeld, of abstracter de zin van ons bestaan, totaal zullen moeten bijstellen. Doordat er iemand op dat stoffige maanoppervlak is geweest weten we nu zeker dat de maan niet van kaas is, met chocola eronder. Dat is vreselijk jammer, natuurlijk, maar het is niet anders. Ons voorstellingsvermogen wordt hier zwaar teleurgesteld. Onder voorstellingsvermogen moet je verstaan: de mogelijkheid om een voorstel te doen. De wetenschapper is op zijn best als hij voorstelt de benaderingswijze vanuit zijn vakgebied te verlaten en zijn problematiek op een andere wijze te benaderen. We weten nu zo langzamerhand wel dat het te eenzijdig nuttigen van bepaalde voedselproducten de kans op het krijgen van kanker of een andere dodelijke aandoening aanzienlijk verhoogt, bijvoorbeeld. Een andere onderzoeksbenadering is hier zo langzamerhand wel gewenst. Je krijgt overal kanker van en als je het daarvan niet krijgt, krijg je het van niets, maar iets zul je krijgen. Dood zul je gaan. Vreemd dat dát moet worden bewezen, want het gaat op per wezen, opperwezen.

Het voordeel van religie is dat die je wonderbaarlijk van kanker kan genezen, zodat je aan iets anders dood kunt gaan. Want we gaan dood. Daar heeft het geloof niets aan kunnen veranderen. Wat er voor het begin is en wat er na het einde is, daar weten we niets van, waarschijnlijk omdat we de afbakening van begin en einde hebben aanvaard in de vorm van geboorte en dood.

De zin van het leven kan niet liggen in iets wat eraan voorafgaat, noch in iets wat er na komt, maar ligt in de wisselwerking die je met een ander mens aangaat. Dat is een persoonlijke verantwoordelijkheid die niet buiten jezelf ligt, maar die je in jezelf aantreft. Tussen jou en iemand anders bestaat een ruimte die je overbrugt op een onzintuiglijke manier, anders zouden doven, stommen, blinden, reuk- en tastlozen die ervaring niet kennen. Ongeacht onze zintuiglijkheid overbruggen we de ruimte tussen elkaar doordat we ons tot elkaar aangetrokken weten door ons bewustzijn en de gedachten die daarin tot stand komen als waarneembare prikkels van spanning en ontspanning, van contracties, die we ontleen aan het universum en waarin we een gedaante hebben aangenomen. De uiterlijke vorm van die gedaante heeft geen belang. Het belang wordt pas gevonden in de betekenissen die we met elkaar aangaan. We kunnen weliswaar iets in elkaar steken, en dat kun je ook een prikkel noemen, maar die barre vorm van zintuiglijkheid is ondergeschikt aan de onzintuiglijke gewaarwording die we allemaal delen. Wetenschap en religie brengen vanzelfsprekend die onzintuiglijke ervaringen en sensaties in kaart en beschrijven de pregnantste vormen ervan. Het uitzonderlijke vormt de verklaring voor het onverklaarbare. De verbrande kruimels van een sneetje toast geven je kanker, niet het brood zelf. Het brood zelf kun je eindeloos breken en er iedereen mee voeden, al sterven er dagelijks mensen van de honger, een vorm van kanker die veel eenvoudiger te genezen is, overigens. Kankeronderzoek is juist daarom net zo belangrijk als gebedgenezing.

Omdat we dan niet weten waar we vandaan komen en waar we naar toegaan - waar we beginnen en eindigen - volgen we graag een weg die ons bekend voorkomt. We kunnen beter andere wegen inslaan, een pad volgen dat nog door niemand is uitgetekend

Boven de deur hangt een foto, een van een kleine oplage die is gemaakt door beeldend kunstenaar Roland Sohier. Op een met verf bespate vloer ligt een onregelmatig rechthoekig stuk papier. Op de bovenste helft is met wit op zwart het woord ZELF afgebeeld, en op de onderste helft in zwart op wit, de gespiegeld vorm ervan. Dat woord herinnert er elke dag aan als je de wereld ingaat, dat je zelf verantwoordelijk bent voor wat je doet. Dat je bent aangewezen op jezelf. Wat dat zo op dat je je niet met anderen kunt verstaan door je anders

voor te doen dan je bent en dat je verhouding tot anderen begint met de erkenning dat je tekortschiet. Dat tekort kan alleen worden opgelost door wat een ander je te bieden heeft. In de relatie tot anderen ben je een samenstel van communicerende vaten.

De zin van het leven doet er niet zoveel toe, het gaat erom wat het betekent te leven. Het bestaat eruit je genegenheid voor andere mensen uit te drukken. We schamen ons vooral voor wat we niet van onszelf verwachten, wat we niet kennen van onszelf. Die schaamte kan alleen door iemand anders worden weggenomen die juist daarvoor waardering vindt.

De twijfel aan jezelf, een primaire existentiële kwestie, vindt compensatie in de uitlevering aan je medemens, om te beginnen aan degenen die je dierbaar zijn, en daarmee in extenso aan iedereen die er ontvankelijk voor is. Dat houdt in dat je aan de mensheid toebehoort. Dat 'zelf' boven de deur is geen persoonlijke oproep, maar een vingerwijzing voor de mens. De mens is verantwoordelijk voor zijn staat van leven; er ligt niets buiten hem wat hem daarvan kan ontslaan.

Het aanwijzend voornaamwoord 'dat' verwijst naar iets bepaalds, en 'wat' naar iets onbepaalds. Het is dat wat ons bezielt. Zowel iets als niets zijn onbepaald. Er is iets in het niets, in letterlijke zin. In de ruimte die tussen ons bestaat en die tussen ons en de dingen bestaat is iets aanwezig wat we niet kunnen benoemen. We bevinden ons er middenin, *in media res*. Het is die lege ruimte die we vullen met onze wederzijdse gedachten, de ideeën die we over en weer van elkaar hebben. Die gedachten hebben gewicht en daarmee een energie, een zwaartekracht en aantrekkingskracht die een getijdenstroom tussen de mensen onderhoudt. Voortdurend spoelen we bij elkaar aan, om ons op onszelf te kunnen verlaten. Er is buiten ons, tussen ons, een in wezen meetbaar bewustzijn dat ons overeind houdt, waarop we varen, drijven en zweven. Het is ongrijpbaar, ontastbaar, onzichtbaar, maar we ervaren het als de hoop dat wie je bent wordt erkend door de ander, dat je recht wordt gedaan in je bestaan. Het is hoop die ons gaande houdt en als die hoop vervliegt, is het leven zinloos. Er zit niets anders op dan er voor elkaar te zijn, en als er niemand voor jou is, zul je er voor de ander moeten zijn. Het is een wederkerig principe, ook als er niets tegenover staat.

Zoals bekend heeft onze adem vorm. We blazen elkaar het leven in. Soms blazen we elkaar zelfs op. We lopen op wolkjes. We lopen op lucht. We scheppen iets uit het niets. Niet het idee krijgt vorm, de vorm is een idee. De mens is een schepper. Hij heeft de wereld in het holle van zijn hand. Zijn hand is een kommetje waarmee hij water schept, een schepje waarmee hij een

kuiltje graaft, een mal waarmee hij een voorwerp vormt, een omhulsel voor de leegte die hij kan vullen.

Er is iets tussen mensen wat je in jezelf niet kunt vinden. Het gaat uit van elkaar, een wisselstroom die ongelijk geaard is en zich manifest maakt in een legering die in een zelfstandige gedaante waardevoller is dan als onafhankelijke bestanddelen. Voorwaarde voor de totstandkoming ervan is onwetendheid – je weet niet wat het oplevert – en onbaatzuchtigheid – je hebt er zelf geen belang bij. In die kennismaking dring je door tot de kern van je bestaan. Daar is niets geheimzinnig, diepzinnig of hoogstaands aan. Het gaat om de eenvoudigste en de meeste voor de hand liggende zaken, omdat wat voor jou vanzelfsprekend is, voor de ander een openbaring vormt. Je moet het enkel kenbaar maken.

In het menselijk verkeer is de weerloze sprakeloosheid – je kunt je niet verdedigen en je hebt geen antwoord – de innerlijke tegenpool van de openbaring die je ondergaat. Je gemoed stroomt vol en loopt onder: de communicerende vaten zijn niet altijd compatibel. Het beveiligingsventiel gaat dan open. Het zijn tranen die je in stilte vergiet, een gewaarwording die niet te delen valt. Je kunt er hooguit blijk van geven. Pas dan wordt bespreekbaar wat je sprakeloos maakt. Er volgt een verklaring, een redenering, onderzoek, analyse, uitkomsten, conclusies, stellingen, weerwoord, verdediging, adhesie: een proces waarin alles aan je zelf wordt onttrokken aan afgemeten bevindingen die elders zijn opgedaan. Kortom, er volgt een vergelijking. Een ervaring die op zichzelf staat, wordt gerelateerd aan en daarmee gerelativeerd door een soortgelijke beleving. We spreken dan eufemistisch van een belevenis waarvoor we zijn uitgegaan van verwondering. Een gemoedsaandoening wordt een anekdote die in surrogaatvorm navertelt wat ons beweegt. Daarom wordt van een goed verhaal - eenvoudig en direct verteld - ook altijd gezegd dat er 'iets diepers', 'iets betekenisvol' achter schuil gaat. Maar hoe diep en wat die betekenis dan is, daar laat niemand zich over uit. Het is eigenlijk heel eenvoudig liefde die je overvalt en daar zijn geen woorden voor. Daar bestaat ook geen tegenpool van, zelfs niet in de vorm van haat, dat eerder een meetpunt op de liefdesschaal is. Als de ultieme vorm van liefde is, dat je bereid bent voor de ander te sterven, dan is liefde evengoed dat je bereid bent de ander te doden. Het is geen logica die deze gevolgtrekking rechtvaardigt, maar de consequentie van het veroordeeld zijn tot elkaar. De *crime passionnel* leidde in andere tijden tot vrijspraak: je wordt van elkaar verlost door tot elkaar veroordeeld te zijn. En verlossing vind je niet in het leven, maar in het sterven.

De rechtvaardiging van het bestaan, van het leven, vind je in de openbaring die je voor elkaar kunt zijn en de bereidheid die ten volle te ondergaan, zonder jezelf of de ander te

verloochenen. Die bereidheid hoe kortstondig die ook kan zijn, is eindeloos van karakter en heeft geen houdbaarheidsdatum. Ook in het tijdelijke is de eindeloosheid vervat. Wie daaraan uitdrukking geeft, is de schepper die we als mensheid ieder voor zich in wezen zijn. Het is een uitzonderlijk persoonlijke kwestie die blijk geeft van onze uiterste onenigheid: we staan allemaal anders in het leven.

Geconfronteerd met die uitzonderlijke fenomenen weten we ons hulpeloos, terwijl tegelijkertijd die confrontatie ons sterkt in wie we zijn. In het persoonlijke leven is de kunst de meest concrete vorm van overgave aan die euforische machteloosheid van het menselijk onvermogen om een verklaring voor zijn bestaan te vinden. Je wordt er door getroffen als door visoen: eerst is er niets, dan is er iets. En je kunt het niet bewijzen.

In het Haags Gemeentemuseum hangt het 'Portret van Edith' van Egon Schiele uit 1915. De manier waarop Edith zich daarin aan haar gedaante in verf heeft overgeleverd, getuigt van een ongekend vertrouwen in haar geliefde. Aan dit portret ontbreekt alles wat typerend is voor de tekeningen en schilderijen die Schiele eerder van zijn modellen en minnaressen maakte en die hem tot zo'n weergalozes kunstenaar hebben gemaakt. In Edith heeft hij al die kwaliteiten veronachtzaamd door ze te sublimeren, ze te ontdoen van hun bestudeerdheid, door er iets anders voor in de plaats te stellen: zijn geloof in eigen kunnen, dat in feite de twijfel aan zichzelf behelst, is vervangen door het vertrouwen van Edith in hem, waaraan hij zich totaal heeft uitgeleverd. Opeens bestaat zijn kunstenaarschap in Edith, niet in zijn werk. Egon en Edith Schiele stierven drie jaar na dit portret aan de Spaanse griep.

In het National Museum van Zweden in Stockholm is het schilderij 'Portret van Jeanna Bauck' te zien. In dit portret uit 1881 van de Zweedse schilderes Jeanna Bauck (1840-1927) geschilderd door haar collega en vriendin, de Zwitsers-Deense Bertha Wegmann (1847-1926) zie je de identificatie van twee personen door de ogen van de ander in een gebied dat tussen het schilderij en de kijker ligt en dat geen historische beperking kent. Je ziet Jeanna met de zonnige haar met stralende ogen en een openhartige lach zich totaal uitleveren aan de blik van haar schilderende vriendin, een boek tussen haar vingers en naast haar kunstenaarsattributen die ze even heeft weggelegd. Dat volledige vertrouwen en die onvoorwaardelijkheid van de vriendschap die dit schilderij uitstraalt is overweldigend en ontroerend.

Uitlevering aan elkaar kan iets beklemmends hebben, maar hier is dat bevrijdend. Het tegenovergestelde is minstens zo aangrijpend. In het schilderij 'Voor je staan, achter je staan'

van Roland Sohier, zie je hoe mensen in de overlevering aan elkaar verstrikt raken in de onzintuiglijke ruimte waarin ze elkaar uit het oog hebben verloren. Doordat ze elkaar niet zien, neemt de zintuiglijke waarneming het over van het onzichtbare vertrouwen in elkaar en zien ze elkaars feilen. Het vergeefse vertrouwen in elkaar wordt tegen elkaar weggestreept en komt op nul uit. Vertrouwen wordt rekenschap en als je die aflegt, blijft er weinig te delen over. Je zult het weer helemaal zelf moeten doen en nieuwe ruimte vinden.

Over beeldende kunst kun je niet werkelijk zeggen wat er goed aan is. In essentie gaat het erom in kunst je liefde voor mensen uit te drukken in beelden die zo open mogelijk zijn en ruimte scheppen. Wat er goed aan is, is dus maar heel weinig. Het is in feite zo goed als niets. Kunst is zo goed niet. Kunst is niet zo goed. Kunst kan beter.

Op 1 juni 2001 stempelt een geüniformeerde hostess op de handen van de bezoekers van de presentatie 'Tussenruimte' in Nova Zembla te 's-Hertogenbosch de verklaring 'Your Witness'. Het is een toegangsbewijs voor een leven dat op dat moment kan beginnen. Er is vrij entree en het stempeltje op de hand is het bewijs dat je niet opnieuw hoeft te betalen. Je bent er, kunt gaan wanneer je wil, en hebt voor altijd opnieuw toegang tot dat gebied. Iemand is je getuige en je bent getuige van iemand. Door dat stempeltje staat niets je in de weg. Je kunt de ruimte betreden. De hostess is een schepping van Karin van Pinxteren die daarvoor haar eigen gedaante beschikbaar stelt. Ze treedt buiten zichzelf in een ruimte die geen bepaling is van plaats en tijd, maar een oplossing daarvan. Hier kun je aangaan, wat je voor onmogelijk houdt. Wat nog niets is, kan iets worden. Ze slaat een arm om je schouder en neemt je mee.

Alex de Vries

8 november 2009

© Alex de Vries, naamsvermelding verplicht